

Etičnost zaštite autorskih prava na digitalne podatke.

1. Upoznavanje sa pojmovima

1.1 Šta su to digitalni podaci?

Digitalni podaci kao tehnološka osnova digitalne revolucije predstavljaju aproksimirane podatke o analognim signalima koji su ustvari niz nula i jedinica. Osnovna odlika digitalnih podataka, a ustvari i kvalitativna razlika u odnosu na analogni signal je mogućnost da se napravi neograničeni broj kopija identičnih originalu, ako se "originalom" u pravom smislu reči digitalna kopija i može nazvati. Pored toga, digitalni podaci vremenom ne gube na kvalitetu zapisa, za razliku od analognih.

Zahvaljujući digitalnoj revoluciji, ljudsko intelektualno stvaralaštvo (književnost, naučni radovi, muzika, film) danas najčešće beleži na širokom spektru medija kao što su CD, DVD, hard i flopi diskovi, DAT trake, flash memorije, umesto na tradicionalnim "analognim", papirnim ili magnetnim medijima kao što su knjiga, vinil ploča, audio kasete ili filmska traka.

Digitalna tehnologija se koristi za skladištenje, olakšanu dostupnost i kvalitetan prenos podataka. Sada je teže sačuvati apsolutnu privatnost podataka, upravo zbog mogućnosti brzog i lakog pravljenja kopije, a pogotovo ako su podaci dostupni na nekoj javnoj mreži. Sada podaci generalno dostupniji, premda postoji puno tehnika njihove zaštite od neovlašćenog pristupa.

1.2 Šta je to autorsko pravo?

Autorsko pravo, kao disciplina pravne nauke se formiralo novijoj istoriji, a paralelno sa komercijalizacijom tržišta i tehnološko-industrijskom revolucijom kao osnovom masovne proizvodnje nosilaca analognih ili digitalnih zapisa, dakle ljudskog intelektualnog stvaralaštva. Autorsko pravo može se podeliti na objektivno i subjektivno autorsko pravo.

Objektivno autorsko pravo predstavlja skup pravnih normi kojim se regulišu odnosi i pojave u vezi sa stvaranjem i korišćenjem autorskih dela iz oblasti književnosti, nauke i umetnosti. Cilj tog skupa pravnih normi je da pravno reguliše odnose uglavnom suprotstavljenih interesa autora, izdavača i samih korisnika autorskog dela. Ovo je veoma "živa" pravna disciplina, jer se sa razvojem tehnologije, a posebno Interneta pojavljuju novi vidovi komunikacije ljudi koji su na ovaj ili onaj način povezani sa objektivnim autorskim pravom.

Objektivno autorsko pravo reguliše pravnu zaštitu ne samo autora dela, već i njegovih naslednika ili slučaja kada autor prenese svoja ovlašćenja na druga fizička ili pravna lica ili u slučaju kada su korisnici pojedinih vrsta autorskih dela određeni zakonom.

Subjektivno autorsko pravo je pravo autora na delo u najužem smislu reči. Sadržina subjektivnog autorskog prava je regulisana propisima objektivnog autorskog prava, pa se u zavisnosti od pravnog sistema zemlje koja reguliše objektivno autorsko pravo razlikuje subjektivno autorsko pravo od slučaja do slučaja. Bez obzira na različite pravne sisteme, usvojeno

je da subjektivno autorsko pravo ima dve grupe ovlašćenja: moralna i imovinska. Moralna ovlašćenja imaju cilj da pruže pravnu zaštitu autorovoj ličnosti, njegovom imenu, ugledu i delu. Imovinska ovlašćenja obezbeđuju pravo autoru da raspolaže i iskorišćava svojim delom, kao i pravo da ostvaruje naknadu od lica kojima je ustupio iskorišćavanje svog dela.

Društvena zajednica teži da autorska dela vremenom postanu dostupna svima i slobodna za korišćenje, propisima se ograničava trajanje subjektivnog autorskog prava, kao i isključivog apsolutnog prava autora da raspolaže i iskorišćava svoje delo. Po isteku tog perioda, delo postaje opšte dobro - slobodno delo.

Zaštita autorskog prava se u praksi sprovodi tako što se zakonima i ugovorima reguliše ko i kako može da umnožava, distribuira, emituje ili koristi naučno, književno ili umetničko autorsko delo, a neko ko krši ove propise smatra se "piratom", "falsifikatorom" ili "plagijatorom".

2. Kratak istorijat digitalnih podataka.

2.1 Hronologija distribucije digitalnih podataka

Digitalni podaci kao pojam u praksi postoje već više od 50 godina, praktično sa pojavom prvih računara, ali sve do početka '80 godina nije postojao masovno prihvaćeni adekvatni način njihovog skladištenja i distribucije. Tačnije, 1979. godine su se Philips i Sony udružili da bi stvorili standard za distribuciju audio podataka poznatiji kao "Compact Disc - CD". Tehnološka preteča opšte-prihvaćenog CD standarda je bio Laserdisc koji se pojavio nekoliko godina ranije, ali on nije značajnije zaživeo. Ono što je Laserdisc imao zajedničko sa CD-om je to da je korišćen laserski zrak, ali ipak radilo se i dalje o analognim podacima. Analogni VHS format je držao primat nad digitalnim filmovima, sve do pojave DVD diskova pre samo nekoliko godina.

Sve do polovine '90ih godina, dok se nisu pojavili kućni "rezači" CD-ova, pitanja autorskih prava za digitalne podatke nisu bila toliko izražena jer su jedina mesta gde su se diskovi mogli umnožavati bile zapravo fabrike gde su se proizvodili, premda je bilo i pravih piratskih fabrika čiji se tehnološki proces nije uopšte ili nije mnogo razlikovao od originalnog, a široko su poznate su bugarske i kineske fabrike piratskih CD-ova. Čak je i kod nas postojala bar jedna takva.

1999. godine, pojavom čuvene Napster P2P (Peer 2 Peer) mreže, počinje nova era u lakoći masovne distribucije podataka. Napster je imao centralizovanu bazu podataka koja je sadržala informacije o tome kod kojih članova mreže se mogu pronaći željeni podaci. U februaru 2001. godine Napster je dostigao vrhunac, imajući 30 miliona korisnika koji uploaduju u downloaduju fajlove istovremeno. Pokušaj velikih muzičkih izdavačkih kuća da se putem sudskog procesa Napster-u zabrani rad je uspeo i u julu 2001. godine Napster se gasi. Napster kasnije nastavlja da distribuira muziku, ali sada da se tu radi o naplati digitalnog downloada. Muzička i filmska industrija je, kako se to kaže, tada možda dobila bitku, ali rat u svakom slučaju nije. Pored Napstera, pojavili su se mnogi drugi tehnološki slične i po veličini ništa manje mreže kao što su AudioGalaxy, OpenNap (Napsterov protokol u opensource varijanti), EDonkey, Fasttrack i Bittorrent od kojih su i danas mnoge aktivne, na čelu sa EDonkey mrežom koja sada ima oko 3.5 miliona korisnika istovremeno, i nešto manjim Fasttrackom. Ipak, procenjuje se da je Bittorrent protokol najzaslužniji danas za masovnost P2P komunikacije, ali je teško proceniti njegovu veličinu jer se radi o mnogobrojnim različitim HTTP servera rasutih svuda po svetu.

Dalja evolucija familije P2P protokola ide ka decentralizaciji, tačnije principu da nijedan server ne poseduje podatke o podacima kao takvim, već da samo poseduje spisak IP adresa kompjutera koji se nalaze u mreži i primeri za to su Gnutella (po podacima <http://slyck.com>, treća po veličini), Overnet i WinMX, što još više otežava posao organizacijama koje se bore protiv

piraterije, tako da u njihovim očima krivci postaju svi, a ne samo određene mreže sa svojim serverima, ali o tome više reči kasnije...

Kao kanale distribucije digitalnih podataka vredi spomenuti još i UseNet grupe, specijalne IRC skripte za pretragu sadržaja, klasične web sajtove zasnovane na http protokolu, pa se čak i Internet pretraživači kao što je Google uz specijalno prilagođene upite mogu koristiti u svrhu nalaženja javno dostupnih podataka.

Nove tendencije u razvoju P2P programa kreću se i u pravcu povećanja privatnosti korišćenja, tako da već postoje mreže, doduše veoma male u poređenju sa spomenutim koje nude određeni stepen privatnosti pri slanju i preuzimanju digitalnog sadržaja sa Interneta. Takve su na primer Mute, ANts i FileTopia.

Dakle, mogućnosti za distribuciju digitalnog sadržaja ima bezbroj, i veoma su dostupne, pa se postavlja i pitanje etičnosti zaštite podataka od neovlašćenog kopiranja koje je i tema cele tačke ovog izlaganja.

3. Zakonski akti u svetu i organizacije

Najpoznatiji zakonski akt u SAD koji se odnosi na digitalne sadržaje je DMCA (Digital Millenium Copyright Act). Kontraverzan sa svojim sadržajem, za sobom je povukao lavinu organizacija koje se bore protiv istog. Sličan zakonski akt postoji i u Evropi i zove se EUCD (EU Copyright Directive). Najnoviji još neusvojeni amandmani na DMCA predviđaju zatvorske kazne u trajanju i do 10 godina za prekršioce, čime se na neki način relativno društveno bezazleno kopiranje digitalnih podataka postavlja kao teže krivično delo od recimo napada na policajca za koji se u SAD može dobiti do 6 godina zatvora.

DMCA se kao zakonski akt i prilično dosledno primenjuje u praksi tako da su sve učestaliji izveštaji o hapšenjima ljudi sa optužbama da su sa njihovih hard diskova drugi korisnici file-sharing mreža mogli da downloaduju kopiju ovog ili onog filma ili nekog muzičkog diska. Dakle, zakon se ne primenjuje samo na "velike" igrače kao što su bili Napster, MP3.com i slični, već su ovim zakonom ugroženi i obični korisnici besplatnih programa čije je korišćenje do te mere banalizovano da otkucavanje ključne reči u search box-u vraća i po nekoliko hiljada izvora sa kojih se može skinuti traženi sadržaj. Samim činom downloada, korisnik najčešće postaje i distributer istog sadržaja, čak i ako nije dovršio download, pa na taj način (čak i da toga nije svestan, što je veliki broj slučajeva), postaje prekršioc zakona.

Najrevnosniji konzumenti DMCA su RIAA (Recording Industry Association of America) i MPAA (Motion Picture Association of America), a to su udruženja najvećih medijskih kuća u Americi čiji je cilj da uguše svako "neovlašćeno" kopiranje sadržaja, a po mom mišljenju usput i lepo zarade, a evo i zašto: broj tužbi koje je samo RIAA od 2003. godine podnela protiv ljudi koji koriste P2P mreže za razmenu fajlova se već broji u hiljadama, tačnije oko 10.000 tužbi (http://www.theregister.co.uk/2004/12/17/riaa_sues_754/), a procesi se obično završavaju tako što se zaplenjuje hardver ili određuje novčana kazna. Obzirom da efekti takve kampanje ne uključuju smanjenje broja onih koji slobodno dele podatke, već suprotno, njihovo povećanje, postavlja se pitanje koliko su njihove akcije opravdane čak i sa njihovog aspekta ili je to samo još jedan od načina za punjenje ovog ili onog budžeta. Internet je u velikoj ekspanziji svuda u svetu, doduše nešto sporije u razvijenim zemljama jer je tamo "boom" već okončan, i ne postoji akcija kojom bi se moglo zabraniti korišćenje besplatnih filesharing programa.

Da se ne radi i o stvarnoj zaštiti interesa umetnika, govori i istraživanje koje je sprovedeno u SAD (http://www.theregister.co.uk/2004/12/17/riaa_sues_754/), a koje govori o tome da umetnici u

velikom procentu (72%) misle da je Internet samo poboljšao njihove šanse na tržištu, a 60% da akcije RIAA uopšte neće doprineti njihovim interesima. Samo 3% umetnika je odgovorilo da je Internet imao negativnog uticaja na zaštitu njihovog rada.

Primera da država koristeći silu povlašćenim društvenim slojevima pruža materijalno bogatstvo na račun "običnih" je puno, a čini mi se da je ovo samo još jedan od načina.

4. Etičnost "zaštite" digitalnih podataka

4.1 Razlika između falsifikata i kopije

Digitalni sadržaj, bio on pokretna slika, muzika ili program je relativno nova vrsta robe. Ono što je u mnogome razlikuje od drugih vrsta robe je prvenstveno jedan novi kvalitet - a to je izuzetno lako umnožavanje u identične kopije, bilo putem kompjuterskih mreža ili uz pomoć hardvera za snimanje diskova. Ovo je jedna izuzetno bitna osobina ove vrste robe, i predmet je polemike da li ona više pomaže ili odmaže autorima da svoj rad što bolje tržišno plasiraju.

Da bi dalje razmatrali ovu najvažniju osobinu digitalnog sadržaja, potrebno je uočiti razliku između falsifikata i kopije i dati slikovite primere.

Falsifikat pretenduje da bude što sličniji originalnom proizvodu u svim aspektima. Dakle u slučaju digitalnih CD i DVD diskova, da bi falsifikat bio što sličniji originalu, potrebno je da pored digitalno iskopiranog sadržaja postoji i što sličniji omot diska i sama kutija u kojoj se falsifikat nalazi. Slično je i sa falsifikatima knjiga. Ovde kao primer mogu navesti manje ili više uspele falsifikate originalnih diskova koji se mogu naći u prodaji na ulici ili po otvorenim tržišnim centrima. Falsifikati se uglavnom proizvode u ilegalnim fabrikama, uglavnom u zemljama gde se ne primenjuje zakon kada se radi o zaštiti autorskih prava.

Kopija ne pretenduje da bude slična originalu, čak se u slučaju mp3 ili divx fajlova može reći da su sami podaci esencijalno različiti, a u velikom broju slučajeva i primetno lošiji od originala, ali i dalje upotrebljivi. Kopije digitalnog sadržaja nastaju uglavnom na P2P mrežama ili uz pomoć kućnih snimača diskova, što je jedan mnogo banalniji način u odnosu na to kako nastaju falsifikati.

Falsifikati nastaju sa ciljem da njihovom proizvođaču donesu finansijsku korist, a kopije nastaju uglavnom iz želje da neko ko želi da ima određeni sadržaj isti besplatno i pribavi i to mu je uglavnom veoma dostupno, a praktično se svodi na korišćenje raznih tehnika pretraživanja Interneta ili jeftino pribavljanje praznih medija i kopiranje.

Zbog toga falsifikati etički nisu prihvatljivi jer iza njih stoji jedna falš-industrija sa svojim interesima, dok je "home-based" digitalno kopiranje podataka etički prihvatljivo upravo iz razloga što je sam proces kopiranja maksimalno banalizovan, a današnja tehnika omogućava čak i maloj deci da prave kopije. Ona naravno nisu svesna nikakvih zakona o zaštiti autorskih prava, i činjenice da svojom radnjom krše neki zakon. Zbog svega ovoga, moje je mišljenje da industrija falsifikata treba da bude zakonski sankcionisana, za razliku od "nevinog" kućnog kopiranja sadržaja.

Vreme kada su izdavačke kuće bile apsolutno i tehnički gledano neprikosnoveni vlasnici digitalnih kopija je jednostavno prošlo. Zbog tehnološke evolucije umnožavanja same robe koja se prodaje, to je industrija čije se tržište konstantno smanjuje, i taj proces je neminovan. Postoji veliki otpor tom procesu i on se upravo ispoljava u jednoj nemoralnoj i bespoštednoj borbi industrije protiv običnih ljudi. Najvažniji argument koji izdavačka industrija pri tome koristi je zaštita prava autora,

a zapravo se ne radi o zaštiti interesa autora, već o zaštiti interesa same industrije. Kada bi industrija zaista želela da zaštiti interese autora, ona bi povećala deo koji se od profita odvaja za autore. Ovo je u uskoj vezi sa strukturom cene jednog CD-a, a predmet je sledeće tačke.

4.2 Struktura cene proizvoda, veza sa kvalitetom istog.

Na koji način industrija smanjuje kvalitet svih vrsta digitalnih izdanja? Marketing ili bolje reći propaganda je do te mere postala važan deo svih vrsta digitalnih proizvoda, da je sada najveći deo cene jednog izdanja su zapravo troškovi na ove, etički gledano, nebitne stavke kada je u pitanju sam kvalitet jednog izdanja. Svedoci smo da zbog ovoga najčešće mediokritetna izdanja, bila to muzika, softver ili film dotižu enormne tiraže i popularnost. Ta izdanja i ti "umetnici" mogu da zahvale samo industriji koja je "upumpala" dovoljno para u propagaciju njihovog mediokritetnog rada, mada se ipak postavlja pitanje da li su sami konzumenti sadržaja najviše krivi za ovakvo stanje jer ne umeju sami da razgraniče kvalitetno od nekvalitetnog, pa pristaju i "gutaju" sve što im se servira, tj. u dovoljnoj meri nametne.

Vrlo često, ciljna grupa kojoj se kroz medije servira ogromna količina reklame su upravo deca uzrasta od 7 do 17 godina, koje je relativno lako ubediti da je nešto najbolje. Primer za ovo su tzv. "teenage boys bendovi", koji uprkos svom mediokritetnom radu i očiglednom nekvalitetu postižu ogromnu popularnost. Decom se uvek najlakše manipuliralo i oni su definitivno glavna ciljna grupa koju koriste velike izdavačke kuće kada se radi o distribuciji muzike i filmova.

Da bi se dobri autori zaštitili na pravi način, izdavačke kuće moraju da umanje propagandne izdatke, a da povećaju udeo autora u profitu ostvarenom prodajom, i da se više oslone na kvalitet proizvoda kao mehanizam za postizanje dobrog tiraža. "Word of mouth" kao princip u marketingu je uvek bio onaj koji je pokazivao najbolje rezultate, jer ništa nije vrednije od dobre preporuke, a u ovom smislu takođe postoji i moto "Content is king".

Autori više ne mogu da se oslone na ionako mali procenat od prodaje originalnih izdanja njihovog rada, međutim, postoji mnogo drugih načina koji su uvek biti aktuelni i ostaće. Što se tiče muzičara, tu su koncerti i prava ostvarena po osnovu emitovanja muzike na radio i tv stanicama, pa čak i donacije. Što se tiče filmskih radnika, tu su još uvek bioskopi, prava od prikazivanja na televizijama. Autori softvera mogu da zarade pružajući podršku svojim klijentima što je sve češće slučaj, iznajmljivanjem softvera firmama, donacijama...

4.3 Ne-tako-banalna poređenja

- Da li čoveka treba proglasiti krivim ako je na ulici pronašao i uzeo svežanj novčanica? U tom slučaju, kriv je samo onaj koji je dozvolio da mu se dogodi da tako nešto izgubi.

- Slučaj američko-britanske intervencije u Iraku. Nafta je strateški proizvod i lobiji su uticali na to da se ta zemlja osvoji. Autokratski vladar Sadam Husein je bio samo dobar izgovor. Postoje autokratski vladari širom sveta - pa se ne preduzimaju akcije za njihovo uklanjanje, jer nema interesa. Dakle opet, interesi... Paralela postoji.

- Zamislite da postoji zakon o zaštiti javnih perionica rublja koji kaže da je zabranjeno koristiti vlastite veš mašine. Analogno kućnim CD i DVD pisačima. Današnji zakoni o autorskim pravima su upravo takvi.

4.4 Pozitivne strane masovno-olakšane distribucije podataka

"Industrija zabave" počinje da biva prošlost i to je zapravo samo jedna evolucija našeg društva ka kvalitetu, a nikako ugrožavanje autorskih interesa ili krađa, kako to neki žele da prikažu. Ti neki su naravno jaki lobiji vođeni interesima malog broja sada prebogatih vlasnika izdavačkih kuća koji jednostavno gube posao. Uostalom, kakav bi danas bio nivo kompjuterske opismenjenosti kod nas (i ne samo kod nas), da nije postojala piraterija? Verujem da bi bilo 10x manje i znanja i kompjutera.

Razvoj tehnologija kopiranja digitalnih podataka najzad počinje da pomaže proboju kvaliteta umesto veštački indukovanim popularnostima i tiražima. Sem toga, nije li etički pogrešno samu umetnost ili kreativni rad dovoditi u vezu sa bilo kakvom industrijom? De facto, današnje stanje je upravo takvo - to je jedna industrija, ali i to se polako menja.

Postoji već dosta primera da su nezavisni autori ili timovi autora svih branši napravili prave male revolucije uz pomoć Interneta, obezbedivši pritom sebi pristojan život, a zauzvrat društvu pružajući kvalitet. Postoji mnogo uspešnih shareware i GPL (General Public Licence) programa čiji je glavni kanal distribucije upravo slobodna razmena na Internetu.

U svom ovom tehnološkom napretku, jedno je sigurno: kvalitetni autori mogu samo da dobiju, a oni koji gube su "veliki igrači" koji nažalost više ne biraju sredstva ne bi li zamrzli stanje kakvo njima odgovara. Možda su o tome trebali da se brinu malo ranije, kada se rađao Internet ili kada su počeli da se proizvode snimači diskova, možda su se oni o tome i tada brinuli, ali naravno točak napretka nisu mogli da zaustave, pa neće to uspeti ni danas... Za njih je kasno, profit koji su ubrali, bolje da presele u neke druge sfere ljudskih delatnosti.

Pored toga što je pitanje autorskih prava jedan problem u pravnoj nauci, on zapravo prerasta u samo jedan od mnoštva socijalno-etičko-civilizacijskih problema moderne civilizacije. Još jednom se radi o (većitom) sukobu interesa vladajućih i podređenih. Istina, tj. pravedno stanje je najverovatnije negde na sredini. U ovom momentu, ta ravnoteža je pomeren na stranu vladajućih, ali to je samo posledica skorašnjih velikih i naglih tehnoloških promena. Pošto se promena desila brzo, zakonodavstvo još uvek nije stiglo da se prilagodi, mada se u nekim zemljama već dešavaju pozitivne promene.

I na kraju, hteo bih samo da zaključim da čovek koji koristi P2P mreže da bi pribavio film, muziku ili program ničim direktno ne ugrožava opstanak bilo koga. Štaviše, on u nekoj meri pomaže autoru bez obzira što nije platio za taj sadržaj, pa bih ja zbog toga ovo proglasio društveno prihvatljivim i nadasve logičkim ponašanjem individue, i dalje bih to svrstao u osnovna ljudska prava koja ne smeju biti ugrožena, a danas to nažalost jesu.